מוזיאון ראשון־לציון

חומר מן הרוח

חוה סמואל

חלוצת הקרמיקה הישראלית

מדינת ישראל
משרד התרבות והספורט

עיריית
ראשון־לציון

החברה העירונית ראשל"צ
לתרבות, ספורט ונופש

מוזיאון ראשון־לציון

חומר מן הרוח

חוה סמואל

חלוצת הקרמיקה הישראלית

תמונת השער:
יעלים, כד, "כד וספל", ראשון־לציון
ציור וזיגוג, גובה 10 ס"מ
אוסף פרטי

מוזיאון ראשון־לציון

שעות פתיחה:
ימים א', ג', ד', ה' 9:00–14:00
יום ב' 9:00–13:00, 16:00–19:00
בשבת הראשונה בכל חודש לועזי
10:00–14:00

כתובת:
רח' אחד העם 2, ראשון־לציון

מען למכתבים:
מוזיאון ראשון־לציון, עיריית ראשון־לציון
רח' הכרמל 20, ראשון־לציון, 75264

טל. 03-9598890 | **פקס.** 03-9676934 | **אתר:** www.rishonlezion-museum.org.il

מנהל הרשות לאמנות הבמה, הפקות ומורשת: גלעד ויס
מנהל המוזיאן לשעבר: רפי גלנטה ז"ל
אוצרת אחראית: יונה שפירא

התערוכה

אוצר: ניר פלדמן
מנהלת אוסף המוזיאון: עדי רובין
רסטורציה: מרים עזוב
עיצוב והפקה: סטודיו "טוקן"
ניהול אדמיניסטרטיבי: לבנה כהן, שמחה שניר

הקטלוג

מחקר ומאמר: ניר פלדמן
דברי מבוא ועריכה: יונה שפירא
תיעוד ארכיוני: עדי רובין
עריכה לשונית: תרצה חביב גרין
צילומי סטודיו: רן ארדה
עיצוב: רחל גולדפלד
הפקה: "פרסום דאלי"

תודתנו נתונה לכל אשר יעצו, תרמו והשאילו מוצגים לתערוכה:
מוזיאון ישראל, ירושלים | קרן היסוד, ירושלים | רשות העתיקות, ירושלים | ארגון יוצאי מרכז אירופה, תל-אביב
בית הכנסת הישן, אסן, גרמניה | בית פאולה אהרונסון, תל-אביב | ד"ר מרדכי (מורלה) בר-און | חגית כוכבא
ד"ר גדעון ודבורה לבב | פרופ' יהודה ואסתר ליבס | עו"ד יורם סמואל | ניצה סמואל
פרופ' תמר ואדר' אולריק פלסנר | זאב רדובן | פרופ' אברהם רונן

המוזיאון נתמך על ידי משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות
© כל הזכויות שמורות למוזיאון ראשון לציון
כ"ה אדר ב' תשע"א, 31 במרס 2011

חוה סמואל מציירת על כד, "כד וספל", ראשון־לציון

תוכן

דבר ראש העירייה 7

חוה סמואל במוזיאון ראשון־לציון
יונה שפירא – אוצרת המוזיאון 8

חוה סמואל – חלוצת הקרמיקה הישראלית
ניר פלדמן – אוצר התערוכה 21–9

מוצגים בתערוכה:
מן המסורת היהודית 32–22
בצליל ובמחול 41–33
בשווקים ובחוצות 50–42
אדם ועמלו 63–51
החי והצומח 72–64
נוף אנושי 78–73
עיטורים למבנים ארכיטקטונים 81–79

Chava Samuel - A Pioneer of Ceramic Art in Israel
Nir Feldman, curator of the exhibition 83– 82

Chava Samuel at the Museum of Rishon Le-Zion
Yona Shapira, museum curator 84

A word from the Mayor 85

חוה סמואל (מימין) ומירה ליבס, "כד וספל", ראשון־לציון, 1936
גלויה בהוצאת: "Comite Femenino Amigos De La Histadruth"
אוסף פרטי

דבר ראש העירייה

תושבים ומבקרים יקרים

אנו שמחים להזמינכם לבקר במוזיאון ראשון־לציון ולראות את עבודותיה של חוה סמואל, אחת מן הקרמיקאיות החשובות שפעלו בארץ אשר מרבית חייה עברו עליה בראשון־לציון.

חוה סמואל פעלה ויצרה בראשון־לציון במשך ארבעים וחמש שנים (1934–1979) בבית המלאכה "כד וספל" שייסדה יחד עם פאולה אהרונסון. שני תבליטי קיר גדולים מעשה ידיה נמצאים בבית יד לבנים וביקב.

בשנת 1948 (ימי מלחמת העצמאות), עיצבה חוה סמואל בול דואר עבור המועצה המקומית של ראשון־לציון – "בול המשוריין". הבול נועד לממן את העברת הדואר ברכב משוריין בנתיב העוקף של "דרך הביטחון" מראשון־לציון לתל־אביב ובחזרה.

בתערוכה זו תוכלו לראות רבות מעבודותיה שמקורן באוספים שונים ברחבי הארץ והעולם. חלקן נחשפות לציבור הרחב לראשונה.

דב צור
ראש העירייה

חוה סמואל, "בול המשוריין", מתווה לבול שירות למועצה המקומית ראשון־לציון, 1948
דיו ועפרון על נייר, 6.3 x 5.3 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון (תיק הצעות לבול שרות – 1948)

חוה סמואל במוזיאון ראשון־לציון

יונה שפירא, אוצרת המוזיאון

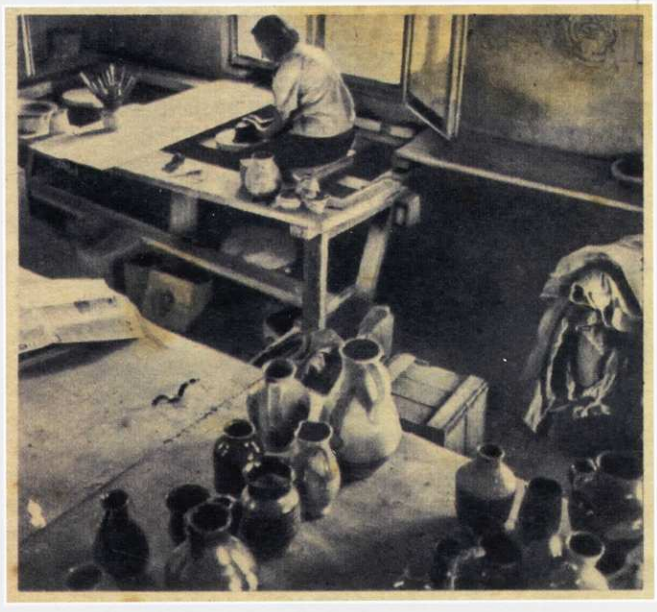
זכתה ראשון־לציון לכך שאמנית חשובה כמו חוה סמואל תתגורר ותיצור כאן במשך מרבית שנות חייה. חוה סמואל הייתה הקרמיקאית הראשונה ביישוב היהודי שיצרה בחומר מקומי כלים ופסלים מעוטרים אשר ביטאו את מורשתה התרבותית העשירה ואת המפגש שלה עם ארץ ישראל ההיסטורית והעכשווית כאחד. עצמאותה האישית באה לידי ביטוי בהיותה יזמית אשר הקימה בית מלאכה שפעל במשך עשרות שנים. כמוזיאון היסטורי שבו מוצגים תולדות המושבה והעיר ראשון־לציון, קיום תערוכת אמנות מעבודותיה של חוה סמואל מאיר פן נוסף, שמבטא את פועלו האמנותי של היחיד בתוך הסביבה המקומית ובהשראתה.

חוה סמואל עלתה לארץ מאסן שבגרמניה בשנת 1932 והתיישבה בראשון־לציון בשנת 1934. היו אלה ימי העלייה החמישית שרבים מאנשיה הגיעו מגרמניה בעקבות עליית היטלר לשלטון. עולים אלה תרמו רבות לפיתוחה של הארץ בכלל ושל ראשון־לציון בפרט, בתחומי התעשייה, המסחר, הרפואה, התרבות והאמנות.

במשפחת סמואל היו כמה אמנים. אמה של חוה, אנה, הייתה ציירת, אחיה הנס יוחנן היה נגן עוגב, פסנתרן וקומפוזיטור ואחותה אדית הייתה אמנית וחלוצה בעשיית בובות־פולקלור ארץ ישראליות. הנס ואדית עלו לארץ בעקבות אחותם חוה וגם הם התגוררו ויצרו בראשון־לציון.

לימים הפקידה משפחת סמואל למשמרת במוזיאון ראשון־לציון יצירות שונות מעזבונן של חוה ואדית סמואל שכוללות בובות מעשה ידיה של אדית וכן ציורים ועבודות קרמיקה של חוה. חלק מבובות הפולקלור של אדית סמואל הוצגו במוזיאון במסגרת תערוכות שונות ואף הושאלו לתערוכות מחוצה לו. אוסף יצירות הקרמיקה של חוה לא הוצג עד כה במוזיאון. אוצר התערוכה, ניר פלדמן, שהוא חוקר, אוצר ומרצה לתולדות הצילום, הגרפיקה והאמנות הדקורטיבית בארץ ישראל, טרח ואיתר עבודות נוספות של חוה סמואל ברחבי הארץ והעולם המוצגות גם הן בתערוכה ובקטלוג זה.

הצגת תערוכה מקיפה מעבודותיה של אמנית הקרמיקה חוה סמואל, למעלה מעשרים שנה לאחר מותה וארבעים ושלוש שנים מאז שהוצגו עבודות הקרמיקה שלה בתערוכה רטרוספקטיבית, הנה הזדמנות רבת ערך עבור המוזיאון. אנו מקווים כי תערוכה זו, שמהווה אזכור משמעותי לפועלה האמנותי של חוה סמואל, תבליט את ראשוניותה בתחום הקרמיקה הארץ ישראלית ואת השפעתה על הבאים אחריה ותהיה מוקד של עניין עבור קהל שוחרי האמנות הארץ ישראלית.

חוה סמואל, "כד וספל", ראשון־לציון, 1957
באדיבות עיתון "הארץ"

חוה סמואל
חלוצת הקרמיקה הישראלית

ניר פלדמן, אוצר התערוכה

1904–1931: גרמניה
ילדות, לימודים והכשרה

חוה (אוה) סמואל נולדה בשנת 1904 באסן, עיר תעשייתית בגרמניה. אביה, ד"ר סלומון סמואל, היה במשך כארבעים שנה הרב הליברלי של קהילת אסן וסבה היה חזן. האב לימד את בני הבית עברית והיטיב גם לשיר. לדברי חוה: "בערבי יום ששי לא היה איש מאתנו, הילדים, יוצא מן הבית, שהרי חלילה היה מלהחמיץ את החוויה. אחרי התפילה וארוחת ערב שבת חגיגית, היינו נשארים שעה ארוכה סביב השולחן ואבא היה מקריא לנו מן הספרים. פעמים היה קורא משירת תור הזהב, מספורי המקרא, או מן ההגות היהודית החדשה." [1] משחר ילדותה, חוה ספגה בבית אמנות ויהדות. "אמא ציירה בעצמה, ואנו הקטנות, אחותי אדית ואני, רצנו אחריה לכל המוזיאונים וחיינו עם הציור. גם פייטנים ומשוררים היו במשפחה והשלימו את האווירה האמנותית." [2] האם, אנה לבית פרידלנדר, הייתה ציירת. אחיה של חוה, הנס־יוחנן, היה נגן עוגב ומלחין, אחותה אדית, הייתה יוצרת בובות. היחיד שלא עסק באמנות כמקצוע היה האח הבכור, לודוויג־אליעזר, שהיה כלכלן.

חוה סמואל סיפרה: "בשנת 1913 נבנה באסן בית כנסת גדול, היפה ביותר בגרמניה. אבי, לא זו בלבד שהיה מייסדו, הוא גם עבד עם הארכיטקט וחקר עמו פולקלור יהודי עבור האורנמנטים הרבים שבבניין. האטליה של הארכיטקט היה בביתנו, וכך אנחנו, ארבעת הילדים, גדלנו יחד עם המבנה. אהבנו את הבית היפה וידענו על פה את כל סמליו." [3] חוה נכחה בחנוכת בית הכנסת המפואר, שהשפיע לדבריה על דרכה האמנותית. [4] ביצירות שלה מופיעים תשמישי קדושה בנוסח יהודי מסורתי, שחלקם מעוטרים בכתב עברי מרובע – כלים לשבת, חנוכיות, פמוטים, גביעים, קערות לפסח וקופסאות בשמים להבדלה; וכן פסלוני קרמיקה ותבליטים עם דמויות מן התנ"ך ומן הפולקלור היהודי. אולם ביצירות אלה ניכרת מרדנות במסורת של כלי הפורצלן המקובלים. במקום החרסינה המעודנת והשברירית, מופיעה עבודה בחומר קרמי פשוט וגס עם גלזורות נוזלות וציוריות.

בית הכנסת הישן, אסן, גרמניה, 1920 בקירוב, גלויה
אוסף פרטי

פנים בית הכנסת הישן, אסן, גרמניה, 1920
באדיבות בית הכנסת הישן, אסן, גרמניה

בנוסף לכלי היודאיקה, יש ביצירותיה גם כלים לשימוש ולנוי שבעיצובם ניכרת השפעת הכלים של העת העתיקה. כלים אלה עשויים בגישת הקדרות הקלאסית שמתחילה מצורות היסוד של כדור וגליל המתהוות על האבניים. זהו סימן היכר אופייני לחיפושים של חוה סמואל, ורבות מחברותיה הקרמיקאיות, אחרי סגנון ארץ־ישראלי מקורי, אשר ממשיך מסורת קרמית מזרח תיכונית מתקופת האבות. הצורות האופייניות של כלים אלה הן קערות, גביעים, קנקנים, פכים ופכיות. "הלכתי כממשיכה להיסטוריה הים־תיכונית, אך כמובן שהגעתי לזה פשוט מפני שאני גם ציירת, ובעצם לקרמיקה באתי מהציור", ציינה חוה סמואל. [5] במשך שלוש שנים, משנת 1921 עד שלהי 1923, למדה חוה רישום, ציור, גרפיקה וחיתוך עץ בבית הספר לאמנות שימושית "פולקוונג" (Folkwang-Schule), שהיה קשור למוזיאון "פולקוונג" באסן, ובכפר האמנים "וורפסוודה" (Worpswede) אצל הצייר והפסל קרל אופהוף (Carl-Emil Uphoff).

חוה השתמשה בציור רק כאמצעי לשרת וללוות את הכלים וטענה ש"יש להניח לכדים להיות כדים ולספלים להיות ספלים."[6] בין סוגי הכלים שיצרה לשימוש, בהשפעה עיצובית ים תיכונית, נפוצים גם כדים ליין ומערכות לתה ולקפה. חוה יצרה גם אריחים מצוירים, תבליטי קיר קרמיים ופסלונים.

כלי הקרמיקה של חוה פשוטים ותכליתיים ברובם. קישוטם חסכני. החיפוי הזגוגי החופשי, שאותו הכינה בעצמה, בא להחזיר לכלי, למראית עין, את הרכות והגמישות לאחר שהתקשה בתנור וגם לאטום את הכלי ולהופכו לשימושי.

חוה, שעבדה במשך שנת 1923 בכפר האמנים "וורפסוודה", התוודעה שם לרעיונות החדשים של מורי ה"באוהאוס" (שנוסד כארבע שנים קודם לכן), שלפיהם יש לראות את האמנות השימושית כחלק בלתי נפרד מהאמנות הכוללת. בהשראת רעיונות אלה החליטה ללמוד את אמנות הקרמיקה כדי לרכוש מקצוע. בכפר היה גם בית דפוס לספרים מאוירים. חוה הכינה לבית הדפוס סדרה של חיתוכי עץ להגדה של פסח, שהוצגו ב"מוזיאון ישראל" בשנת 1981 בתערוכת "דפי הגדה", וסדרה נוספת שכונסה לאלבום בשם "התלהבות". ההדפסים מחיתוכי העץ, שהכינה חוה, מצטיינים ברמת ביצועם, באפקטים המעניינים של ניגודי שחור לבן, ובניצול תכונותיהם הדקורטיביות של הנושאים. הדפסים אחדים זכו להתפרסם בכתב העת היהודי "מן הזמן הישן והחדש" (Aus Alter und Neuer Zeit), שיצא לאור בהמבורג באותה תקופה.

אמן חיתוכי העץ שהשפיע רבות על חוה היה פרנס מאזארל (Frans Masereel). לדבריה: "פרנס מאזארל לימד אותנו שני דברים חשובים: איך לעבוד בחיתוכי עץ ולינוליאום ואיך להשתמש בציור ככלי למאבק פוליטי. יתכן והגדולה שבזכויותיו תישאר העובדה שבימי מלחמת העולם הראשונה הוא חטב כל יום ציור חדש נגד המלחמה. לזה דרוש היה הרבה אומץ בנסיבות הזמן ההוא."[7]

חוה סמואל, הצעה לסמל לתנועת "קדימה"
הדפס מחיתוך עץ, 22.5 X 16.5 ס"מ, גרמניה, 1923 בקירוב
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

בשנת 1924 חוה חזרה לאסן להמשך לימודים בבית הספר "פולקוונג", הצטרפה לסניף המקומי של תנועת הסטודנטים הציונית "קדימה" ועיצבה סמל לתנועת "קדימה". שלוש שנים נוספות, משנת 1924 עד 1927, למדה ועבדה בקרמיקה אמנותית, בעיקר פיסול וקרמיקה לבניין, בבית המלאכה לקרמיקה "מרגרטנהוהה" (Margarethenhohe), אצל הפסל והקרמיקאי וויל לאמרט (Will Lammert). הסגנון המוצק והמאופק של לאמרט כרשם וכפסל וחושו הדקורטיבי המפותח, השפיעו מאוד על סגנונה הגראפי של חוה ועל דרכה האמנותית בכלל. בשנת 1927 השתתפה חוה בתערוכה של איגוד אמני אסן. עד שלהי 1929, המשיכה חוה לעבוד בבית המלאכה "מרגרטנהוהה" כפסלת וציירת קרמיקה. "קיבלתי עבודה בקרמיקה ארכיטקטונית שנעשתה דרך המוזיאון בשביל העיר. כאן מצאתי סיפוק בשילוב העבודה בבניין, בקדרות בציור ובפיסול יחדיו", אמרה חוה.[8] בשנת 1930 עבדה בבית מלאכה לקרמיקה בעיר המלן.

שנות העשרים הגיעו לקיצן והרפובליקה של ויימר, שנטעה תקוות כה גדולות בראשיתה, החלה מתדרדרת במדרון נורא. בעת ההיא, חוה כבר חשבה על עלייה לארץ ורצתה להשלים את מעגל ידיעותיה בקרמיקה. לכן, נסעה בשנת 1931 ללמוד בבית ספר לאמנות שימושית בשטוטגרט. שם השתלמה בתבניות גבס וביציקה וכן למדה כימייה ותורת תפעול התנורים. חצי שנה נוספת עבדה בבית חרושת כדי לרכוש מיומנות תעשייתית. במקביל המשיכה ליצור ואף קיימה מספר תערוכות של קרמיקה וציור.

1932–1934: צעדים ראשונים בארץ ישראל
"היוצר" ירושלים – בית מלאכה ראשון לקרמיקה ביישוב היהודי החדש

"תמיד התעניינתי בארץ ישראל, זה נבע באופן טבעי מסיפוריו של אבא, ומן הלימוד הרב שלמדנו בהיסטוריה של עם ישראל. כמובן שכאמנית גם נמשכתי אל המזרח הצבעוני והאקזוטי, אך כמו אמא הייתי גם אני פציפיסטית ואינטרנציונאליסטית, והאמנתי בעולם שכולו טוב. את הדחיפה הסופית לעלות לארץ ישראל קיבלתי כאשר הגעתי למסקנה, שלי כיהודייה וכך גם לעם כולו בעצם, אין עתיד של ממש בגולה. על היטלר עוד כמעט שלא שמענו אז." [9]

"הספר הלבן" של פאספילד המכונה גם "הספר הלבן השני", שפורסם בחודש אוקטובר 1930, בעקבות מאורעות תרפ"ט (1929), היווה נסיגה ממדיניות בריטניה בארץ ישראל והגביל יותר את העלייה לארץ. באמצע שנת 1931 שלחה חוה מכתב למרדכי נרקיס, מנהל "בית הנכאת הלאומי בצלאל". למכתב ששלחה, באמצעות אביה, צירפה חוה עבור המוזיאון ששה הדפסים מחיתוכי העץ שהכינה להגדה של פסח, וביקשה את עזרתו במציאת עבודה כמורה לקרמיקה בארץ ישראל. חוה קיוותה שהבטחת משרה מבית ספר בארץ ישראל תאפשר לה קבלת אשרת עלייה. מכתב התודה והתשובה של מרדכי נרקיס לחוה סמואל, מיולי 1931, לא בישר לה טובות. [10] בשנת 1929 נסגר בית הספר לאמנות "בצלאל" בשל קשיים כספיים וניהוליים והעדר עזרה מההנהלה הציונית. המחלקה לקרמיקה ב"בצלאל", שפעלה בניהולו של יעקב אייזנברג מדצמבר 1922, נסגרה באפריל 1929 בשל קשיי מימון, וצוות המורים, ואייזנברג ביניהם, נותרו מחוסרי עבודה. זרם המבקרים הדל וחוסר תמיכתם הכספית של הארגונים היהודיים ב"בית הנכאת הלאומי בצלאל", אשר הוקם לצד בית הספר, הביאו את המוזיאון באותה תקופה לסף סגירה, ואת מנהלו מרדכי נרקיס אל עוני ורעב. [11]

שנה אחר כך ניצלה חוה הזדמנות חד פעמית ועלתה לארץ באשרת תיירת שהבריטים נתנו לימים ספורים לבאים למשחקי המכבייה הראשונה (28 למרץ 1932 עד 1 באפריל 1932). משחקי המכבייה הסתיימו, חוה התעלמה מהאשרה שפג תוקפה ונשארה בארץ. "סיירתי בארץ, בקרתי אצל קדרים ערביים וחשבתי שאולי אעבוד אתם. קדר יהודי לא היה. אך כמובן שזה לא ניתן. אז נודע לי שיש בירושלים ארכיטקט שהוא גם קרמיקאי, ונסעתי אליו. הוא באמת בנה לו תנור, ושמח שבא מישהו המתמצא בקדרות." [12] חוה הקימה עם המהנדס יצחק רייך, קרמיקאי חובב שהבין מעט בבניית תנורים, את בית המלאכה הראשון לקרמיקה ביישוב היהודי החדש שנקרא בשם "היוצר". בית המלאכה שכן בחצר שבה היה קודם לכן בית הספר "תורה ומלאכה" ברחוב יפו, בירושלים.

על מנת להבין את מקומה וחשיבותה של חוה סמואל בתולדות הקרמיקה הישראלית, מן הראוי לסקור בקצרה את תולדות הקרמיקה בארץ בעת החדשה.

במאה ה-19 היה בארץ ייצור כלי חרס לשימוש ביתי. נשים הכינו כלי חרס לא שרופים בבניית יד לפי צרכיהן. מעט נשים עסקו גם בייצור ביתי של כלי חרס שרופים. אלו עשו לעצמן תנורים בגומחה באדמה שאותם הסיקו בגללים. הכנת כלי חרס על אבניים הייתה מלאכת קדרים ערבים בבתי יוצר. בכפר הקדרים הלבנוני רשיא אל-פח'ר, השוכן במורדות החרמון ומשקיף אל החולה, פעלו במאה ה-19 כמאה בתי יוצר. כלי החרס של רשיא אל-פח'ר הצטיינו והתפרסמו באיכותם ובעיטוריהם, וזכו לפופולאריות רחבה בכל תחומה הצפוני של ארץ ישראל. עד מלחמת השחרור נמכרו כלי רשיא אל-פח'ר בשווקים בצפון הארץ. [13] הספקים העיקריים של כלי החרס במרכז הארץ ודרומה היו באותה תקופה כחמישים בתי היוצר של שושלת אלפח'ורי בחברון ובתי היוצר בעזה.

בשנת 1882 יסדה חברת "כל ישראל חברים" (כי"ח) – אליאנס היהודי העולמי – את בית הספר "תורה ומלאכה". תיאור של בית הספר וחצרו הובא על ידי ישראל בלקינד בלוח עם "אחיאסף" משנת 1895: "בין המפעלים היותר גדולים וטובים אשר בהם תתפאר עיר קודשנו. בית הספר הזה ישמח את לבב כל חובב ציון וירושלים במראהו החיצוני ובתכנו הפנימי [...] בית יפה ומרווח עם חצר נטוע עצים ופרחים [...] המלאכות היוצאות מן הבית הזה מצטיינות בטיבן וביופיין [...] מלאכת מחשבת: ציור, פתוח בעצי זית, באבן, במתכת, בצפד [צדף, אם הפנינה] וכדומה. המחלקה הזאת יחידה היא בירושלים וכל הסיירים מבני עמנו או מבני הנכר באים לראותה ולקנות ממנה כלים אחדים לזכר היותם בעיר הקדושה." [14] ביומנו של הנוסע נתן אדלר מ-1888 מובא תיאור נוסף אודות בית הספר שבו "המחלקות המעניינות ביותר היו בציור ובפיסול. הן נתמכו על ידי הברון רוטשילד, שהוא ורעייתו תרו אשתקד את ארץ ישראל." [15] בספרו "החרש והמסגר בירושלים" משנת 1930 ציין פנחס גראייבסקי את מחלקת הכיור של בית הספר "תורה ומלאכה" לצד מחלקות הפיסול והגבס. [16]

בית הספר "תורה ומלאכה" היה חלוץ בתחום האומנות והאמנות בארץ, כשנות דור לפני "בצלאל", אך "נמחק" מרוב דפי ההיסטוריה של האמנות הארץ ישראלית. בשנת 1930 נסגר בית הספר והפנימייה שלצדו. בשנת 1932 הקימה חוה סמואל, עם שותפה, בחצר בית הספר שנסגר, את בית המלאכה "היוצר" שהיה הסטודיו החלוץ

לקרמיקה ביישוב היהודי החדש. לאחר סגירת "תורה ומלאכה", הושכרו המבנים של בית הספר לבית היתומות וינגרטן ששכן קודם ברחוב החבשים. בשנת 1956 עבר בית היתומות למשכנו הנוכחי בשכונת קריית משה.

מאיר רוזין, "יד אבשלום", ירושלים, 1907 בקירוב
קרמיקה, יציקה בתבנית, גובה 12.5 ס"מ
אוסף פרטי

אריח עפ"י "פסיפס הציפורים", ירושלים, מצויר ומזוגג, לפני 1948
"סדנת אריחי כיפת הסלע" – סדנת אוהנסיאן, 15.4 X 15.4 ס"מ
אוסף פרטי

קרמיקה "בצלאל", ירושלים, בין 1922 ל–1929
כד מצויר ומזוגג, גובה 17 ס"מ
אוסף פרטי

חוה סמואל, "היוצר", מתווה לשלט בית המלאכה, ירושלים, 1932
צבעי מים על נייר, 12.5 X 10.5 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

עבודות יציקה מוקדמות מקרמיקה שייכות לאומן הרב תחומי מאיר רוזין (1876–1917). רוזין, שלמד בשנת 1907 שלושה חודשים במחלקה ליציקת גבס של "בצלאל", ייצר דגמים מעץ, מאבן ומקרמיקה של המקומות הקדושים בארץ ומכר אותם בחנותו בעיר העתיקה בירושלים. את הדגמים מקרמיקה עשה ביציקה לתבניות גבס (ראה קטלוג תערוכת "מזכרות מארץ–הקודש" – אוצר: ניר פלדמן).[17]

תחילתה של הקרמיקה הארמנית בירושלים הייתה בשנת 1919, עם הגעתן של שלוש המשפחות: אוהנסיאן, בליאן וקרקשיאן. דוד אוהנסיאן ולצדו הקדר נישאן בליאן, והצייר מגרדיש קרקשיאן, עסקו בניסיון לשפץ את אריחי כיפת הסלע, בנוסף ייצרו כלים ואריחים בסדנה בוויה דולורוזה. בשנת 1922 נפרדו קרקשיאן ובליאן מדוד אוהנסיאן ופתחו את סדנתם המשותפת בדרך שכם. דוד אוהנסיאן המשיך לקיים את סדנתו – "סדנת אריחי כיפת הסלע" עד שנת 1948, עת עזב את הארץ ועקר לבירות.[18] צאצאי בליאן וקרקשיאן ממשיכים ליצור בסדנאות נפרדות.

בשלהי 1922 הוקמה מחלקת הקרמיקה ב"בצלאל". בראשה עמד יעקב איזנברג שחזר באותה שנה מוינה, שם למד קרמיקה בשליחות "בצלאל". תוצרת מחלקת הקרמיקה שפעלה ב"בצלאל" בניהולו של יעקב איזנברג עד אפריל 1929, כללה בנוסף לאריחים ושלטים, שהיוו חלק נכבד מתוצרתה, גם כלי נוי כמו צלחות תלייה, כדים מזוגגים ומצוירים ופסלונים אחדים בנושאים מגוונים המשקפים סגנון ארצישראלי יהודי. האריחים והכלים העשויים חרס לא נעשו ב"בצלאל" ולא היו מתוצרת מקומית, אלא יובאו מבתי חרושת בגרמניה, אנגליה ובשלב מאוחר גם אוסטריה. ב"בצלאל" נעשתה על הכלים המיובאים עבודת הצביעה לפי מתווים מחוררים וכן עבודת הזיגוג. ליצירת הזיגוג הכלים נשרפו בתנור שנבנה באחד מחדרי "בצלאל".[19]

חשיבותה של חוה סמואל בתולדות הקרמיקה הישראלית היא בכך שייסדה בשנת 1932, עם המהנדס יצחק רייך, את בית המלאכה הראשון לקרמיקה בישוב היהודי החדש. בבית מלאכה זה עשתה חוה ניסיונות בחומר קרמי מקומי, הייתה הקרמיקאית הראשונה בעת החדשה שייצרה כלים ופסלונים מקרמיקה וסללה דרך לקרמיקאיות שהגיעו אחריה.

אחרי שחוה סמואל עבדה בשותפות עם יצחק רייך במשך כשנה, מיוני 1932 עד יוני 1933, קבל רייך משרה בתל־אביב והשאיר לחוה את בית המלאכה. חוה התפרנסה בקושי ממכירת כלים ופסלונים מקרמיקה וציורי אקוורל של נופי ירושלים. היא ציירה בצבעי מים על נייר מסיבות כלכליות, בשל מחירם השווה לכל נפש וגם כמנוחה מעבודת הקרמיקה המתישה שהייתה מלווה בתקלות. התקלות היו הן בתנור עצמו והן בכלים שיצאו לעתים פגומים בגלל החומר שלא תמיד היה אֵיכותי.

חוה שהגיעה לארץ מערפיליה הכהים של העיר אסן - עיר מכרות הפחם ותעשיית המתכת הכבדה של "קרופ", הגיבה על אופיו המסנוור של האור בארץ ונתנה לו ביטוי ראוי בציורי חוץ, עם פלטת צבעים בהירים, המשמשים גם רקעים לרבים מהציורים על עבודותיה הקרמיות. האור הבוהק, שנתפש אצל הציירים בארץ בשנות העשרים כסמל להתחדשות, לטוב ולמקומיות, עומעם בעבודותיהם בעקבות מאורעות תרפ"ט (1929) שגרמו לאכזבה ועמה התפכחות מן התקווה והחזון להתערות במזרח.[20] חוה, שהגיעה ארצה אחרי מאורעות 1929, חוותה את אותה אכזבה רק במאורעות של 1936.

מאמר מן ה-13 בדצמבר 1932 בעיתון "The Palestine Post" משבח את ציורי האקוורל של חוה סמואל המוצגים בגלריית חנות הספרים "דיוואן" בדרך יפו בירושלים. מאמר נוסף באותו עיתון, מן ה-9 בינואר 1933, משבח ומצרף צילום של כלי קרמיקה ופסלונים שלה, שנמכרים בחנות לחפצי אמנות "מאיה" גם כן בדרך יפו. בינואר 1933, חוה כתבה להוריה בגרמניה, שאתם התכתבה עד לאוגוסט 1942, עת גורשו למחנה טרזין: "בבית המלאכה הכל מלא ביהודיות רוקדות, ערביות עם ילד על הכתפיים וכדים. זה עבור עונת התיירות הקרובה."[21] במאי 1933, חוה הציגה את ציוריה ועבודות הקרמיקה שלה בתערוכת יחיד ב"בית הנכאת הלאומי בצלאל". אוצר התערוכה היה מרדכי נרקיס - מנהל בית הנכאת והאוצר העברי הראשון.

ביוני 1933 עלתה ארצה פאולה אהרונסון והצטרפה לבית המלאכה של חוה, אחרי עזיבתו של יצחק רייך. פאולה למדה בבית הספר לאמנות שימושית בהמבורג, במחלקתו של פרופ' פרידריך אדלר. היא המשיכה ללמוד קרמיקה באקדמיה הממלכתית בעיר הלה (Halle), שם התוודעה גם היא לאותם הרעיונות של ה"באוהאוס", שחוה סמואל התוודעה אליהם בכפר האמנים "וורפסוודה". מנהל האקדמיה היה הפסל גרהרד מרקס, שפעל ברוח ה"באוהאוס", ומוריה לקרמיקה - מרגרט פרידלנדר ופרנץ וולדנהיים שהיו מבוגרי המחזור הראשון של ה"באוהאוס".

פאולה תיארה בזיכרונותיה: "חוה יצרה את פסליה הקטנים והנחמדים: יהודים עם שטריימלך, ערבים עם כפיות מזדקרות כמו צריחים של מסגד, חמורים, גמלים, דמויות מהשוק, תימניות. בקיצור, עולם ומלואו מתוך הסביבה שהשפיעה עליה. פרנסה? זה סיפור עגום. למרות שהצליחה למכור את יצירותיה היא חיה בדוחק [...] בבית המלאכה הכל היה פרימיטיבי. מים לא היו, סחבנו מים ממרחק של עשרים עד שלושים מטר, מבור מי גשמים בחצר, בפחי נפט ריקים [...] גרנו יחד בחדר, ברחוב הנביאים, בבית יפהפה עם חצר פנימית, סגורה בחומת אבן, אצל משפחת בן־דור. היה קיץ חם ונהגנו להשאיר את הדלת פתוחה. לילה אחד התעוררנו, הירח האיר את החדר, ובפתח עמדה איילה נחמדה שהביטה בנו בסקרנות. איזה יופי ! תמונה שאותה אני זוכרת עד היום. גברת בן־דור גידלה איילות בחצר ביתה [...]"[22]

ליד התנור בבית המלאכה "היוצר" בירושלים, חלמו חוה ופאולה על הקמת יישוב קואופרטיבי של אמנים. שותפים לחלום היו בין השאר הצורפים ואומני המתכת הירושלמים לודוויג וולפרט ושלמה ריס (שירדו לבסוף לארה"ב), אריק גלס, צייר, צלם וגרפיקאי, ואדית סמואל, יוצרת הבובות, ואחותה של חוה (שאז היו עדיין בגרמניה). חלום הקואופרטיב התנפץ אל מול חומות הביורוקרטיה.

1934-1948: ראשון־לציון
"כד וספל" - תקופת השותפויות

"החזקנו מעמד כשנה, וכשפאולה נאלצה לעבור לאזור תל־אביב (בעקבות נישואיה לרודי אהרונסון שניהל בית דפוס בתל־אביב), חפשנו אפשרות לעבוד יחדיו", סיפרה חוה והוסיפה: "לשמחתנו קבלנו אז מעט כסף מחו"ל וחפשנו מקום בכפר. תחילה חפשנו בקיבוצים, אך עדיין לא הייתה כאן ההבנה הדרושה, ואז עברנו לראשון־לציון ומאז - 40 שנים אני כאן, בראשון."[23]

בשנת 1934 ייסדה חוה סמואל, ביחד עם פאולה אהרונסון, את בית המלאכה "כד וספל" בראשון־לציון. היה זה בזמן שהותה של חוה סמואל בגרעין קיבוץ אפיקים, שישב עדיין בחוות כנרת לפני עלייתו להתיישבות, כאשר פאולה התיישבה בראשון־לציון בדירת מגורים בבית דו קומתי שלצדו מבנה שהוסב לבית מלאכה. עד מהרה חוה הצטרפה אליה ולאחר מפח נפש עם תנור קלוקל ראשון, הצליח

בית המלאכה "כד וספל", ראשון־לציון, 1936
פאולה אהרונסון ובנה נדב
אוסף בית פאולה אהרונסון

מהנדס הייצור של בית החרושת לזכוכית "גביש" בראשון־לציון, עולה מצ'כיה, לבנות את התנור של בית המלאכה – תנור סולר עם שני מבערים וקומפרסור. לאחר בניית התנור, הצטרפו אליהן באותה שנה שתי תלמידות – מירה ליבס והדסה אופנבכר. מבנה בית המלאכה "כד וספל", שהיה אז בשולי המושבה, עומד עד היום ללא הארובה בפינת הרחובות מאירוביץ ויודילוביץ.

בינואר 1936 התקיימה התערוכה הראשונה של "כד וספל". התערוכה, בביתו היפה של ורנר סנטור בשכונת רחביה בירושלים, זכתה להצלחה. נמכרו כמעט כל העבודות, שנעשו בשילוב עבודת אבניים של פאולה וציור וזיגוג של חוה, והתקבלו הזמנות נוספות. במאי 1936 "כד וספל" הציגו ב"יריד המזרח" בתל־אביב וחוה כתבה במכתב להוריה: "ובכן, בשעה שתיים הופיע פתאום האדון דיזנגוף דווקא בדוכן שלנו על מנת לנוח ולהתכונן להרצאה שלו [...] בשלוש הגיע הנציב העליון [...] לא נשכחו גם מכוניות עם אנשי משטרה וכן שמונה יהודים ואנגלים רכובים על סוסים נהדרים עם דגלונים [...] וסוף סוף צפירת אוניה והורם הדגל עם הגמל המעופף."[24]

מאורעות 1936 הפכו את הנסיעות מראשון־לציון לתל־אביב למסוכנות, ולכן פאולה ובעלה עברו לתל־אביב, שם המשיך בעלה לנהל בית דפוס. התלמידות מירה והדסה השתתפו יחד עם חוה בכל העבודות, החל בעבודות שחורות, וכלה בעבודות מקצועיות, ואף היו לשותפות בבית המלאכה. הן עבדו בהכנת החומר, באריזה ובהובלת המוצרים בשבילי החול, שהיו אז הרחובות של ראשון־לציון, וגם בעבודת הכנת כלים על האבניים.

מירה נסעה להשתלמויות בפראג ובתעשייה הלאומית "סבר" (Sevres) על יד פריז. בשנת 1941 מירה התחתנה ועברה אל בעלה בירושלים. הדסה נסעה להשתלמויות באיטליה ובאנגליה. גם הדסה התחתנה, ובשנת 1948 עברה עם משפחתה לירושלים ושם עבדה כעשרים שנה עם מירה ליבס.

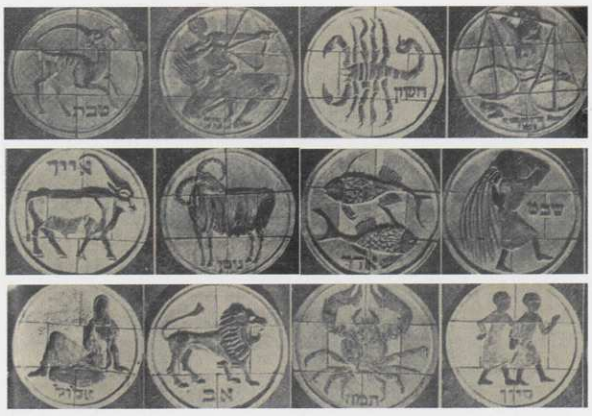
1948–1979: ראשון־לציון
"כד וספל" ברשותה הבלעדית של חוה סמואל

חוה המשיכה לעסוק, בנוסף לקדרות, גם בפיסול, באריחים מעוטרים, בקרמיקה דקורטיבית־ארכיטקטונית, בציור ובגרפיקה. היא הציגה תערוכות יחיד של ציור וקרמיקה והשתתפה בתערוכות קבוצתיות. חוה העסיקה מעת לעת תלמידות ושוליות. בשנת 1955 פאולה חזרה לעבודה חלקית עם חוה, לאחר שעבדה בסדנתו של אהרון כהנא כארבע שנים. תוצרת "כד וספל" נמכרה בחנויות "ויצו" ו"משכית", ובחנויות נבחרות נוספות בארץ.

חוה סמואל זכתה בפרסים ראשונים בשלוש תערוכות של אמנות שימושית שהתקיימו ב"בית הנכאת הלאומי בצלאל", שקיבל את חסותה של ההסתדרות הציונית. פרס ראשון לעבודות קרמיקה בסך –.30 לא"י בשנת 1946, פרס ראשון עבור "הצטיינות במלאכה וכח־המצאה בצורה" – בסך –.30 לא"י בשנת 1947, ופרס ראשון לעבודות אישה בסך –.100 לא"י מאת "ויצו" בשנת 1952. את הפרסים בסך כולל של –.160 לא"י קיבלה חוה מידיו של מרדכי נרקיס. "בית הנכאת הלאומי בצלאל" פעל עד 1965, עת הוקם בירושלים יורשו – "מוזיאון ישראל".

בתחילת חודש אפריל 1948, עקב חומרת המצב הביטחוני, הופעל שירות דואר מיוחד שנועד להוביל, באמצעות רכב משוריין, דברי דואר מראשון־לציון לתל־אביב. על מנת לגבות את התשלום עבור שירות זה, הוחלט במועצה המקומית ראשון־לציון להדפיס בול מיוחד. נקבע כי ערכו הנקוב של הבול יהיה 40 מיל, בדומה לתעריף משלוח מכתב אקספרס בדואר המנדטורי. אנשי המועצה המקומית פנו למספר אמנים מקומיים בבקשה שיכינו הצעה לעיצוב הבול. בין האמנים שהתבקשו להכין הצעה הייתה גם חוה סמואל. ההצעה של חוה נבחרה. על גבי הבול ציירה את הרכב המשוריין שבו תכננו להוביל את דברי הדואר לתל־אביב, ואת דמות החייל החמוש שהגן על הרכב בעת הנסיעה המסוכנת אל תל־אביב ובחזרה. לצד הדמות נרשמה שנת ההנפקה, "תש"ח 1948". בראש הבול נכתבו המילים "ארץ ישראל" (בעברית ובאנגלית), וכן הערך הנקוב של הבול, 40 מיל. בתחתית הבול נרשם (בעברית ובאנגלית) שמה של המועצה המקומית "ראשון־לציון", ולצדדיו "במכונית משוריינת" (בעברית ובאנגלית). הבול היה בשימוש מפתיחת השירות ב– 5 באפריל ועד ה– 6 במאי 1948 (ראו: מתווה הבול בעמ' 7).

"רציתי תמיד לעשות פסלים גדולים, אך קשה היה לקבל הזמנות לכך", סיפרה חוה. ברבות השנים התחילו אדריכלים בארץ להתעניין בעיטור קירות מבני ציבור בתבליטי קרמיקה. עבודת הקיר הראשונה של חוה בארץ הייתה בשנת 1948. היו אלה תבליטי קרמיקה גדולים ועגולים של שנים עשר המזלות שקישטו את הבמה באולם קולנוע "קסם", בתחילת רחוב אלנבי בתל־אביב.[25] האולם שימש בשנת 1949 כאולם הכנסת הראשונה עד שהכנסת עלתה לירושלים בדצמבר של אותה שנה. לאחר מכן השתכנה בבניין זה האופרה הישראלית מייסודה של אדיס דה פיליפ. האופרה פעלה במקום עד לשנת 1982.

חוה סמואל, "12 המזלות", תבליטי קיר קרמיים (לא נשתמרו)
בית הקולנוע "קסם" – אולם הכנסת הראשונה, תל־אביב
בלט נמוך, יציקה, צביעה וזיגוג, ביצוע "כד וספל", ראשון־לציון, 1948
למעלה: "דבר השבוע", 12.4.1949 | משמאל: צילום של לשכת העיתונות הממשלתית 1.5.1949

היצירה היפה הזו לא נשתמרה, אולם בעקבותיה הגיעו הזמנות נוספות לתבליטים המעטרים קירות בבית מועצת פועלי רחובות (כיום אולם מופת), בבנק לאומי ברחוב הרצל ברחובות, בבית העם במושב סתריה, בכניסה למרתפי היקב בראשון־לציון, בבית יד־לבנים בראשון־לציון (תרומת חוה סמואל) ובבניינים פרטיים.

חוה, שבדרכה האמנותית הלכה בעקבות ההיסטוריה הים תיכונית, המשיכה לעבוד בקדרות בגישה הקלאסית. לדברי פרופ' אברהם רונן "במרבית הכלים של חוה סמואל חתך הרוחב עגול, וחתך האורך סימטרי. מסתבר שלמרות צמצום זה באוצר הצורני העומד לרשות המעצב, יכול הוא לדלות מתוכו מספר אין סופי של צרופים והמצאות. דיה הצצה קטנה במבחר הרב־גוני של תבניות הכדים הסיניים והיווניים כדי להיווכח. המצאה בתחום צורני מעין זה, יותר משהיא זקוקה לדמיון מרקיע שחקים, היא זקוקה לאבחנה דקה ולחוש מידה. כאן יש לדעת מה אסור לעשות. כוחה של חוה אינו מתבטא רק בעיצוב השקול והטעם המעודן, אלא גם בהתאמה המושלמת של האורנמנט לתבנית הכלי."[26]

חוה סמואל מציירת על כד לפני הזיגוג,
"כד וספל", ראשון־לציון, 1949
The Israel Export Journal, March 1949

אמצעי הבעה עשיר במיוחד אצל חוה הוא הזיגוג הצבעוני שנהגה להכינו בעצמה. פעמים הזיגוג חלק ופעמים מחוספס. פעמים חד גוני, ופעמים כולל כמה וכמה גוונים של אותו צבע המשתלבים ומתמזגים בעדינות זה בזה. הזיגוג מופיע במספר רב של ניואנסים ומשולב להפליא בכל סוגי הטכניקה של עיטור הכלי על ידי חריטה, תבליט, משקע וציור.

כלי חרס מזוגגים הופיעו בארץ ישראל לקראת המאה התשיעית לספירה. היו אלה כלים מעוטרים ומצוירים – בעיקר קערות. ראשיתם באזורים מחוץ לארץ ישראל במאה השמינית. יתכן שנוצרו בהשפעת כלי החרס הסיניים המזוגגים, שהמוסלמים נחשפו אליהם בעקבות הגידול במסחר עם סין בפרק זמן זה, והמשיכו להיות בשימוש בארץ גם בתקופה הצלבנית. בארץ ישראל נמצאו קערות מזוגגות מיובאות במרכזי היישוב ובמבצרי הצלבנים. לצד כלים מיובאים אלה, שמחירם ודאי היה גבוה, יוצרו קערות מזוגגות דומות גם בארץ. עדויות לכך נמצאו בשני אתרים של ייצור קרמיקה המתוארכים למאה העשירית: הראשון בטבריה, מדרום לחומות חמת טבריה, והשני בעכו, מזרחית לעיר העתיקה של היום.[27]

קערות צלבניות, מעוטרות, מצוירות ומזוגגות
מצודת עתלית, התקופה הצלבנית
באדיבות רשות העתיקות, צילום: זאב רדובן

העיטורים של חוה על הכלים והאריחים מגוונים מאוד. פעמים חוה "גוזרת" קטע מתוך המציאות הסובבת אותה: מהשוק, מקטיף התפוזים, מפרחי העונה וכדומה; ופעמים היא מקיימת דיאלוג עם ציור מתולדות האמנות. הידע שרכשה חוה בתולדות האמנות הוא רב. מילדותה אמה לקחה אותה למוזיאונים, והמוזיאון המקומי של אסן "הוא היה כמו הבית השני שלנו", נהגה חוה לומר.[28] כבר במוזיאון האיכותי של אסן היא פגשה את יצירותיהם של אמני העת החדשה, סזאן, רנואר, ואן גוך וגוגן. במשך השנים, חוה התעדכנה באמנות הבינלאומית וסיפרה: "נסעתי בעולם כדי להכיר ארצות אחרות – פריז ודרום צרפת, אנגליה, הולנד ואיטליה. גרתי כמה חודשים ברומא. בכל מקום ראיתי הרבה אמנות, וביקרתי במוזיאונים, תערוכות ובתי מלאכה."[29]

המתבונן בעיטוריה על הכלים יכול למצוא, בנוסף לאמנות יהודית וקטעים מתוך המציאות סביבה, גם דיאלוגים עם ציורים מתולדות האמנות החל עם ציורי היונקים מראשית האמנות על קירות המערות של לאסקו ואלטמירה, דרך ציורי הציפורים בקרמיקה הפלישתית, ועד ציורי הרקדניות של דגה מהאמנות המודרנית. מציורי הסירות ודגי הזהב מאמנויות המזרח הרחוק של סין ויפן – שאותם שיבחה,[30] דרך ציורי בעלי החיים באפריזים של אגרטלים קורינתיים ים תיכוניים ועד ציורי הקיר של דייגו ריברה מאמנות המערב הרחוק.

כד פלישתי מעוטר בציפור
בית שמש, 1200–1000 לפנה"ס
באדיבות רשות העתיקות

חוה סמואל, קערה מעוטרת בציפור
"כד וספל", ראשון־לציון
באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

עניין מיוחד גילתה חוה בקרמיקה של העת העתיקה באזורנו, והרבתה לבקר במוזיאון רוקפלר. מהתקופה הישראלית בעת העתיקה שרדו מעט עדויות מאמנות העיטור והציור. לעומת זאת שרדו מהתקופה הזאת לא מעט פסלונים המתוארכים למאות התשיעית והשמינית לפני הספירה. בחלקם פסלוני מנגנים עם כלי נגינה שונים, ביניהם פסלוני מתופפות שנמצאו באכזיב, בשקמונה ובשומרון. פסלונים נוספים מתארים בצורה ריאליסטית למדי נשים, ביניהן נשים העוסקות במלאכת יומן: כובסות, לשות בצק ועוד, ופסלונים אחרים כמו אלה שנמצאו בלכיש המתארים פרשים וכלים זואומורפיים.

המנגנים, אכזיב, התקופה השראלית, מאות 9–8 לפנה"ס
שילוב עבודת אבניים, יד ותבנית
באדיבות רשות העתיקות, צילום: זאב רדובן

חוה סמואל, חלילן, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, זיגוג וצביעה, גובה 19 ס"מ
אוסף פרטי

פסלוני הקרמיקה של חוה סמואל מהווים המשך לאמנות הפסלונים בארץ מהתקופה הישראלית של העת העתיקה, ופסלוני ה"טנאגרה" (Tanagra) של יוון הקדומה, והם כוללים מנגנים ורוקדים, דייגים ונשים בשוק, פרשים, דמויות תנ"כיות ועוד.

בשנת 1979, אחרי פעילות רציפה במשך ארבעים וחמש שנים, נסגר בית המלאכה "כד וספל" וחוה עברה לגור בשכונת תל־גנים שבדרום רמת־גן. שם המשיכה לצייר ולעסוק מפעם לפעם גם בפיסול וקרמיקה. חוה הלכה לעולמה בשנת 1989.

חוה סמואל – נקודות מבט על יצירתה

הדבר הבולט ביצירתה הוא השפע הרב של אפשרויות ביטוי וטכניקות אמנותיות, המתבטא במבחר רב־גוני של יצירות. חוה הטביעה על יצירתה את חותם טעמה האישי, ונסכה ביצירתה הומור עדין ותום לב.

פרופ' אברהם רונן מציין ששורשיו של סגנונה האמנותי של חוה סמואל נעוצים באישיותה המיוחדת ובמשקעים הרוחניים והאמנותיים שרבדיהם הצטברו בתודעתה מאז ילדותה.[31]

מרדכי נרקיס, שהיה מנהל "בית הנכאת הלאומי בצלאל", עקב אחר יצירתה של חוה סמואל מהימים הראשונים שלה בארץ. לאחד הפרסים שחוה קבלה מידיו (פרס ראשון לעבודת אישה בתערוכת "אמנות שמושית בישראל – 1952"), צירף מכתב אישי ובו כתב: "ברכותיי לך על הפרס שקבלת מטעם "ויצו" בעד עבודתך, שאני עוקב אחריה זה שנים בהתפעלות למרצך ולהישגיך. את מניחה יסוד בארץ למעשה חשוב אשר רק בעתיד יוכלו רבים להעריכו."[32]

דף פרסומי ל"כד וספל", שנות ה־50
אוסף בית פאולה אהרונסון

מיומניה של חוה סמואל

מתוך היומנים המתומצתים שניהלה חוה בקביעות ניתן ללמוד על ההתמדה והחריצות שלה.[33] למרות המחסור בחומרים ובציוד מתאים ולמרות התנאים הלא קלים, חוה לא אמרה נואש:

1.4.1940
פותחים את התנור. פחדנו נורא, רוב הדברים מהתערובת החדשה. בסדר. כל הקערות הגדולות וכדים גדולים שלמים. מתחילים תיכף לשים זיגוג ולצייר. ארוך [הצייר אריה ארוך – נ.פ.] בא, רצה לעזור אבל אין לו ניסיון וזה הולך לאט. עובדים עד מאוחר בלילה.

2.4.1940
ממשיכים, ממהרים ומדליקים את התנור בארבע וחצי. האחרים שורפים, אני יכולה לנסוע לתל־אביב לקונצרט של הנס. הוא ניגן עוגב: רגר, בך, והקומפוזיציות של הנס. היו הרבה אנשים, היה יפה, שמחנו.

3.4.1940
הייתי בצהריים בבית המלאכה, כולם מלוכלכים, עייפים, המבער לא עובד טוב, הלהבה לא עולה. רצו כבר לגמור. טוב שהייתי אני רעננה. ישנתי ושחיתי בבוקר בים האהוב שלי. ניקיתי את המבער, התלכלכתי נורא אבל המשכנו לשרוף, 26 שעות! אבל הייתה שריפה יפה מאוד.

4.4.1940
ממהרים, מוציאים מן התנור כשהוא עדיין חם מאוד. עד הצהריים הוצאנו וארזנו את הארגז לחוץ לארץ – וההובלה לא באה ואי אפשר למצוא מכונית או משהו. כל החיפזון וההתאמצות ללא כלום.
מצאתי פרחים יפים מאוד, מציירת.

כלים ופסלונים לפני צביעה וזיגוג, "כד וספל", ראשון־לציון, 1949
The Israel Export Journal, March 1949

הערות ומקורות

1. בר-און מרדכי, "לריח הפרדסים הפורחים, יובל 75 לאמנית חוה סמואל", מאמר שלא פורסם, בתוך תיק חוה סמואל, מרכז מידע לאמנות ישראלית, מוזיאון ישראל, ירושלים, 1979, עמ' 2.
2. שפרוני-הררי אראלה (עורכת), "חוה סמואל", בתוך **קדרות**, עלון מס. 2, אגודת אמני קרמיקה בישראל, יולי 1975 עמ' 26.
3. סמואל חוה, "תולדות חיים", נלווה לתרשימים ששלחה לארה"ב עבור קירות לבית כנסת, 1969. נמצא בארכיון מוזיאון ראשון-לציון.
4. עזאי פ' (אלעד פנחס), "חוה סמואל מציגה בתל-אביב", עיתון **הארץ**, 10.5.1967.
5. שפרוני-הררי (לעיל, הערה 2), "חוה סמואל", עמ' 29.
6. אורן מרים, "קוסמס ליד האבניים", עיתון **הארץ**, 1957.
7. בר-און (לעיל, הערה 1), "לריח הפרדסים הפורחים, יובל 75 לאמנית חוה סמואל", עמ' 3.
8. שפרוני-הררי (לעיל, הערה 2), "חוה סמואל", עמ' 27.
9. בר-און (לעיל, הערה 1), "לריח הפרדסים הפורחים, יובל 75 לאמנית חוה סמואל", עמ' 4.
10. נרקיס מרדכי, **מכתב לחוה סמואל**, בית הנכאת הלאומי בצלאל, ירושלים, 9.7.1931, נמצא בארכיון מוזיאון ראשון-לציון.
11. כרמיאל בתיה (אוצרת), **אריחים מעטרים עיר** (קטלוג תערוכה), מוזיאון ארץ ישראל, תל-אביב, 1996, עמ' 31.
12. שפרוני-הררי (לעיל, הערה 2), "חוה סמואל", עמ' 27-28.
13. זבולון עוזה ואולניק יעל, **רשיא של הקדרים, תערוכת כלי-חרס מהכפר רשיא אל-פח'ר** (קטלוג תערוכה), מוזיאון ארץ ישראל, תל-אביב, 1983, עמ' 2.
14. בלקינד ישראל, "בית הספר: התורה והמלאכה", בתוך **אחיאסף - לוח-עם**, וורשה, 1895/6, עמ' 326-330.
15. גבאי יחזקאל ושאולי אליהו, **מפריס לירושלים - תולדות חברת כל ישראל חברים**, הוצאת כי"ח ישראל וביה"ס רנה קסין, ירושלים, 1985, עמ' 97.
16. גראייבסקי פנחס, **החרש והמסגר בירושלים**, דפוס "ארץ ישראל", ירושלים, 1930, עמ' טו.
17. פלדמן ניר (אוצר), **מזכרות מארץ הקודש** (קטלוג תערוכה), מוזיאון חצר הישוב הישן, ירושלים, 2009, עמ' 77.
18. אולניק יעל (אוצרת), **הקרמיקה הארמנית של ירושלים** (קטלוג תערוכה), מוזיאון הארץ, תל-אביב, 1986, עמ' 15-16.
19. כרמיאל (לעיל, הערה 11), **אריחים מעטרים עיר**, עמ' 19-62 .
20. פרי-להמן מאירה, (אוצרת), **טובל במים, טובל באור - מאה שנות צבעי-מים בישראל** (קטלוג תערוכה), מוזיאון ישראל, 1999, עמ' 20-21.
21. כוכבא חגית, "מכתבים שנשלחו מארץ-ישראל", בתוך **יקינטון**, גיליון מס' 242, ספטמבר 2010, עמ' 18.
22. פאולה אהרונסון, "נוסטלגיה - בבוא הזיכרונות", בתוך **חוה סמואל - קרמיקאית**, עורכת כוכבי נורה, אגודת אמני קרמיקה בישראל בשיתוף עם בצלאל - אקדמיה לאמנות ועיצוב, ירושלים, 1985, עמ' 7.
23. שפרוני-הררי (לעיל, הערה 2), "חוה סמואל", עמ' 28.
24. כוכבא (לעיל, הערה 18), "מכתבים שנשלחו מארץ ישראל", עמ' 19.
25. עפרת גדעון (קטלוג תערוכה), **ראשית הקרמיקה הישראלית 1932-1962**, אגודת אמני הקרמיקה בישראל, ללא תאריך (תחילת שנות ה-90), עמ' 10.
26. רונן אברהם, "הקרמיקה של חוה סמואל", עיתון **הארץ**, 4.3.1960.
27. שטרן עדנה, "עדויות לתעשיית כלי-חרס בא"י בתקופה האיסלמית הקדומה", בתוך **קרמיקה באמנות ובעיצוב**, גיליון מס. 2, קיץ 1999, עמ 13.
28. בר-און (לעיל, הערה 1), "לריח הפרדסים הפורחים, יובל 75 לאמנית חוה סמואל", עמ' 3.
29. סמואל חוה, "תולדות חיים", עבור מוזיאון ישראל, 30.7.73, נמצא באוסף מוזיאון ראשון-לציון.
30. סמואל חוה, "תהליכי עבודה", בתוך **חוה סמואל - קרמיקאית**, עורכת כוכבי נורה, אגודת אמני קרמיקה בישראל בשיתוף עם בצלאל - אקדמיה לאמנות ועיצוב, ירושלים, 1985, עמ' 15.
31. רונן אברהם (עורך), **חוה סמואל - ציורים**, הוצאה פרטית, ישראל, 1988, עמ' 5.
32. נרקיס מרדכי, "מכתב לחוה סמואל", בית הנכאת הלאומי בצלאל, ירושלים, 20.4.1952.
33. סמואל חוה, "מתוך היומן", בתוך **חוה סמואל - קרמיקאית**, עורכת כוכבי נורה, אגודת אמני קרמיקה בישראל בשיתוף עם בצלאל - אקדמיה לאמנות ועיצוב, ירושלים, 1985, עמ' 11.

תערוכות יחיד

1932 גלריה דיוואן, ירושלים
1933 גלריה ציון (פופר), ירושלים
1933 בית הנכאת הלאומי בצלאל, ירושלים
1936 בית ורנר סנטור, רחביה, ירושלים ("כד וספל")
1940 בית נכט, רחובות (בשיתוף יעקב שטיינהרדט)
1944 גלריה קבינט אמנויות – שלוסר–גלסברג, ירושלים ("כד וספל")
1952 בית העם, ראשון־לציון
1955 בית צבי, רמת־גן (בשיתוף אדית סמואל)
1957 טרקלין אמנות, חיפה
1960 גלריה 97, תל־אביב
1967 מוזיאון הארץ, רמת־אביב, תל־אביב
1969 בית ביאליק, תל־אביב (בשיתוף עם אדית סמואל)
1976 גלריה בוהלר, יוגנהיים, גרמניה
1978 בית העם, ראשון־לציון
1979 גלריה יפו העתיקה, יפו
1981 בית יד לבנים, ראשון־לציון
1984 בית תרבות, קיבוץ אפיקים
1985 אקדמיה בצלאל, ירושלים
1988 גלריה נורה, ירושלים
2011 מוזיאון ראשון־לציון

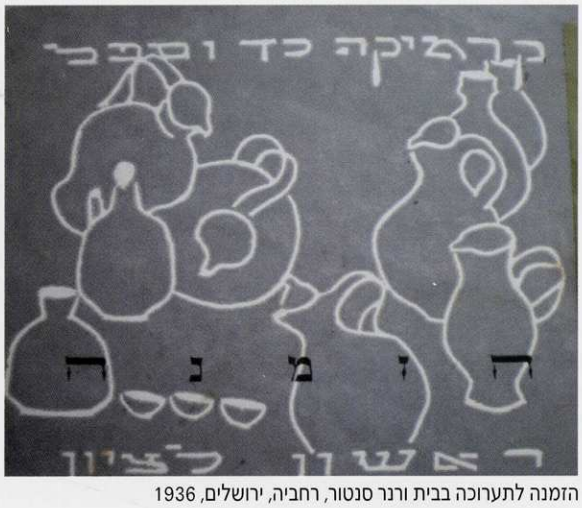

בית הנכאת הלאומי "בצלאל" ירושלים

כב' מוזמן בזה לפתיחת תערוכת ציורים וקרמיקה

של הציירת חוה סמואל שתתהיה ביום שלישי י"ג אייר (9 במאי 1933),

בשעה ארבע אחה"צ באולמי בית הנכאת הלאומי "בצלאל", ירושלים.

הזמנה לתערוכה של חוה סמואל בבית הנכאת הלאומי "בצלאל", ירושלים, 1933
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

הזמנה לתערוכה בבית ורנר סנטור, רחביה, ירושלים, 1936
אוסף בית פאולה אהרונסון, תל־אביב

תערוכות קבוצתיות

1927 מוזיאון פולקוואנג, אסן, גרמניה
1936 אגודת הציירים והפסלים בישראל, תל־אביב
1940 מוזיאון תל־אביב (קבוצה של שלושה ציירים)
1946 מוזיאון בצלאל, ירושלים (פרס ראשון לעבודות קרמיקה)
1947 מוזיאון בצלאל, ירושלים (פרס ראשון להצטיינות במלאכה)
1948 קרן אמריקה–ישראל, ארה"ב
1951 גלריה בן־אורי, לונדון
1952 מוזיאון בצלאל, ירושלים (פרס ראשון לעבודות אישה)
1956 גלריה נורה, ירושלים
1967 אגודת הציירים והפסלים, תל־אביב
1968 מוזיאון עירוני, חולון
1970 קרמיקה 70, מוזיאון תל־אביב
1979 קרמיקה מישראל, ברלין
1980 קרמיקה מישראל, מינכן
1981 דפי הגדה, מוזיאון ישראל, ירושלים
1983 בית האמנים, תל־אביב
1988 כדים, ירושלים (מחווה לחלוצות הקרמיקה בישראל)

כרזת תערוכה בגלריה קבינט אמנויות – שלוסר–גלסברג, ירושלים, 1944
הדפס על נייר, 32.5 X 45.5 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

מן המסורת היהודית

שלושה חסידים רוקדים במעגל, "היוצר", ירושלים, 1933
יציקת חלקים בתבנית ובניה ידנית, צביעה וזיגוג, 15 X 26.5 X 15 ס"מ
אוסף קרן היסוד מתרומת עו"ד שלום הורוביץ ז"ל

חוה סמואל, התלהבות, גרמניה, 1923 בקירוב
חיתוך עץ מתוך אלבום "התלהבות", 23.7 X 17 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

שלושה חסידים רוקדים בשורה, "היוצר", ירושלים, 1933
יציקת חלקים בתבנית ובניה ידנית, צביעה וזיגוג, 7 X 25 X 24 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

חנוכיה, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, 5 X 25 X 20.5 ס"מ
אוסף פרטי

כלים ופסלונים לפני צביעה וזיגוג, "כד וספל", ראשון־לציון, 1949
The Israel Export Journal, March 1949

"נס גדול היה פה", חנוכיה, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, 7 x 16 x 16 ס"מ
אוסף חגית כוכבא

"ככה יעשה לאיש...", "כד וספל", ראשון־לציון
יציקת חלקים בתבנית ובניה ידנית, צביעה וזיגוג, גובה 29 ס"מ
אוסף גדעון ודבורה לבב

"ככה יעשה לאיש...", רישום הכנה לפסל
עפרון על נייר, 30 X 24 ס"מ
מתוך: "חוה סמואל – קרמיקאית", עורכת נורה כוכבי

נח והיונה, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקת חלקים בתבנית ובניה ידנית, צביעה וזיגוג, גובה 29 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

"נח והיונה", צילום בבית המלאכה "כד וספל", ראשון־לציון
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

"חלום יעקב", דגם קרמי לתבליט קיר עבור מוזיאון העיר מינכן, "כד וספל", ראשון־לציון, 1947
בלט נמוך, יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, 28 X 18 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

ראה צילום התבליט בעמוד 79

"חלום יעקב", מתווה לתבליט קיר עבור מוזיאון העיר מינכן, 1947
צבעי מים על נייר, 20.5 X 17.5 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

"מצה זו", קערה לפסח, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, חריטה וציור, קוטר 34.5 ס"מ
אוסף יורם סמואל

חוה סמואל, "מעשה ב...", גרמניה, 1923 בקירוב
חיתוך עץ מתוך הגדה לפסח
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

הרבי ובנו, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גובה 17.5 ס"מ
אוסף גדעון ודבורה לבב

חסיד עם ארבעת המינים
צביעה וזיגוג, גובה 34.4 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

שני פמוטים "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, חריטה ועיטור, גובה 19.5 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

בצליל ובמחול

שלושה נגני מפוחית פה, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גבהים מ־24 עד 28 ס"מ
מאוספי: חגית כוכבא, גדעון לבב וניר פלדמן

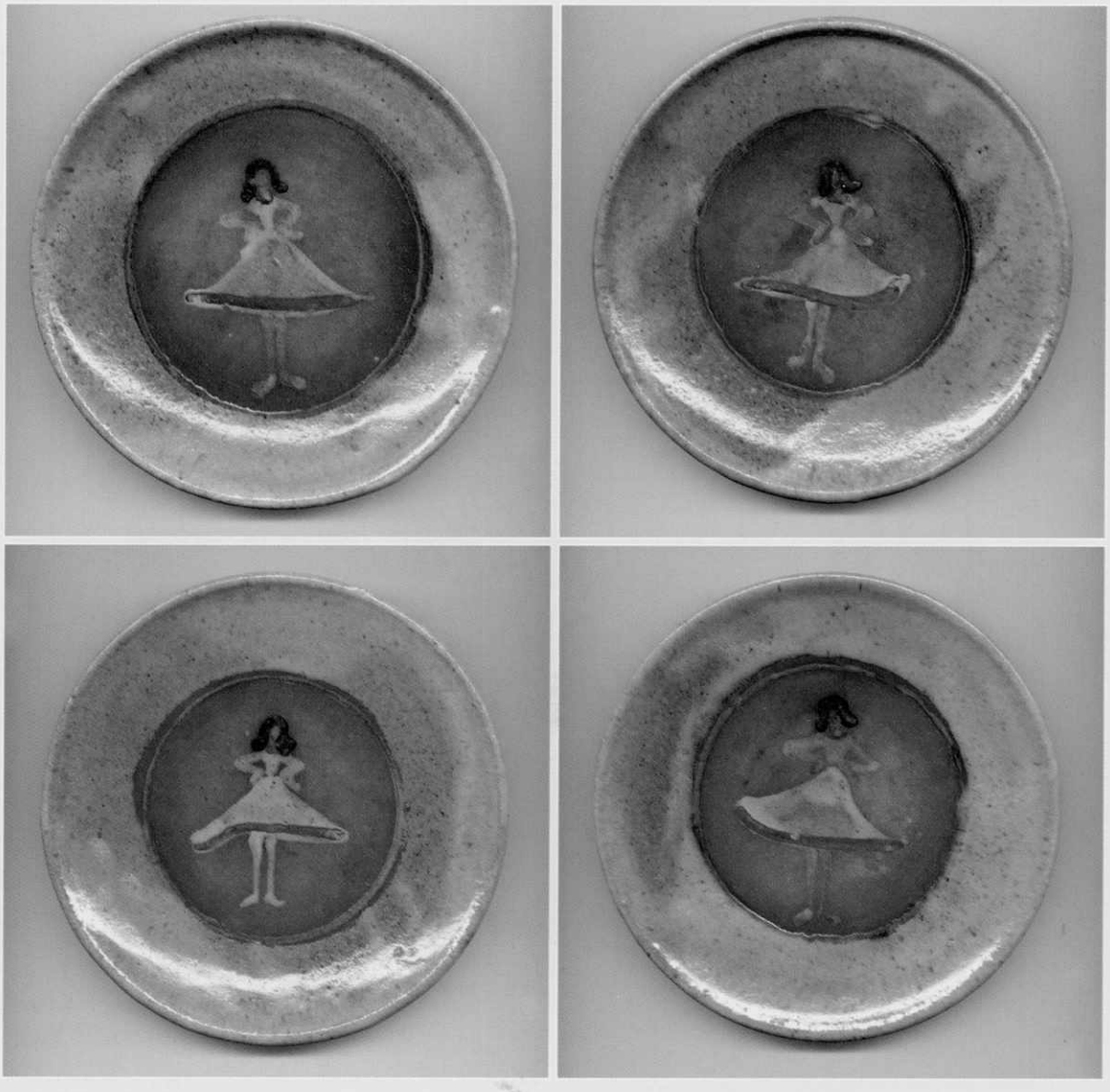
חלילן, פסל, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, זיגוג וצביעה, גובה 19 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

המנגנות, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גובה 21 ס"מ
אוסף גדעון ודבורה לבב

חלילן, אריח, "כד וספל", ראשון־לציון
בלט נמוך, יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, 16.5 x 16.5 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

הרקדנית, ארבע צלחות, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, ציור בפיפטה על אנגוב וזיגוג, קוטר 16 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

שלושה חלילנים, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גובה ממוצע 25 ס"מ
אוסף גדעון ודבורה לבב

נגן אקורדיון ונגן מפוחית פה, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקת חלקים בתבנית ובניה ידנית, צביעה וזיגוג, גובה 17 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

שלושה פעמונים, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים ויד וציור, גובה מ־6.5 עד 10 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל
ואוסף גדעון ודבורה לבב

שני חלילנים, קערה, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, חריטה וציור, קוטר 28 ס"מ
אוסף חגית כוכבא

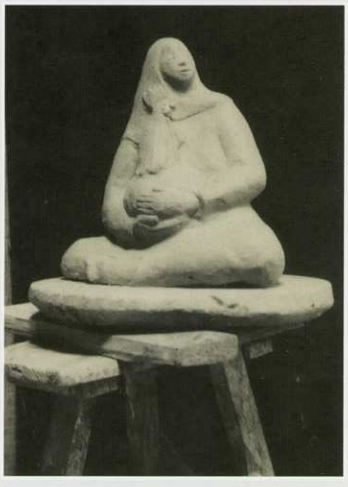
בשווקים ובחוצות

דמויות בשוק, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גבהים מ־13.5 עד 14.5 ס"מ
אוסף גדעון ודבורה לבב

מוכרת התרנגולות בשוק, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקת חלקים בתבנית ובניה ידנית, צביעה וזיגוג, גובה 28 ס"מ
אוסף ניצה סמואל

מוכרת התרנגולות בשוק, צילום בבית המלאכה "כד וספל", ראשון־לציון
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

שתי נשים עם מאזניים בשוק, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גובה 10 ס"מ
אוסף גדעון ודבורה לבב

זוג עם עיתון, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גובה 12 ס"מ
אוסף גדעון ודבורה לבב

שלושה ערבים בשוק, תבנית לחזית הפסל, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקת גבס ממודל, 18 X 25 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

שלושה ערבים בשוק, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גובה 17 ס"מ
אוסף ניצה סמואל

קערה עם מכסה וכד, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, ציפוי ועיטור באנגוב, גבהים 8 ו– 17.5 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

דמויות בשוק, אריח, "כד וספל", ראשון־לציון
בלט נמוך, יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, 13 X 13 ס"מ
אוסף ניצה סמואל

מוכר הבדים, אריח, "כד וספל", ראשון־לציון
בלט נמוך, יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, 12 X 13 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

רוכב על חמור, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקת חלקים בתבנית ובניה ידנית, צביעה וזיגוג, גובה 19 ס"מ
אוסף גדעון ודבורה לבב

חוה סמואל, סמטה ירושלמית, ירושלים, 1932
צבעי מים על נייר, 28 X 24 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

אדם ועמלו

הרועה ועדרו, כד, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, חריטה, ציור וזיגוג, גובה 17 ס"מ
אוסף יורם סמואל

הדייג, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גובה 27 ס"מ
אוסף גדעון ודבורה לבב

אורזות התפוזים, כד, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים ויד, צביעה באנגוב וחריטה, גובה 23.5 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

רועה עם כבש
עבודת אבניים ויד, צביעה וזיגוג, גובה 41 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

רועת הצאן, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גובה 22 ס"מ
אוסף גדעון ודבורה לבב

רועת הצאן, קערה, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, חריטה, צביעה וזיגוג, קוטר 20 ס"מ
אוסף חגית כוכבא

דייגים ודגי הזהב, אריח, "כד וספל", ראשון־לציון
צביעה וזיגוג, 16 X 16 ס"מ
אוסף יורם סמואל

שיירת גמלים, אריח, "כד וספל", ראשון־לציון
בלט נמוך, יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, 13 X 12 ס"מ
אוסף ניצה סמואל

הבוקרים, צלחת, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, חריטה בזיגוג, קוטר 15.2 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

פועלי בניין, דגם קרמי לתבליט קיר, "כד וספל", ראשון־לציון
בלט נמוך, יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, 19 X 10 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

שלט לדלת, אדית סמואל, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, 9 x 7 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

"הדרך ליקב", תבליט קיר קרמי, כניסה למרתפי היקב, ראשון־לציון
ביצוע: "כד וספל", ראשון־לציון, 1973
בלט נמוך, יציקה בתבניות, צביעה וזיגוג, גובה 6 מ'
צילום: ניר פלדמן, באדיבות "יקבי כרמל", ראשון־לציון

חקלאות, קטע מתבליט קיר קרמי, בנק לאומי, רחובות
ביצוע: "כד וספל", ראשון־לציון, 1956
בלט נמוך, יציקה בתבניות, צביעה וזיגוג, 2.40 X 2.40 מ'
צילום: ניר פלדמן

קוטפי התפוזים, אריח, "כד וספל", ראשון־לציון
צביעה וזיגוג, 21.3 X 21.7 ס"מ
אוסף ניצה סמואל, צילום: ניר פלדמן

החי והצומח

דגים, כד, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, ציור וזיגוג, גובה 15.5 ס"מ
אוסף יורם סמואל

ציפור, כד, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, ציור וזיגוג, גובה 23.5 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

פרח, אריח, "כד וספל", ראשון־לציון
צביעה וזיגוג, 16 X 15 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

שתי קערות מעוטרות בציפורים, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, ציפוי באנגוב וציור, גבהים 7.5 ו– 10 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

דגים וציפורים, שני כדים, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים ויד, ציור, חריטה וזיגוג, גבהים 13 ו– 18 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

איילות, כד, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים ויד, ציור וזיגוג, גובה 13 ס"מ
אוסף גדעון ודבורה לבב

דוכיפת, קערה, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, ציור וזיגוג, קוטר 26.5 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

תרנגול, קערה, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים, חריטה וציור, קוטר 28 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

חוה סמואל, תרנגולים, ציור
צבעי מים על נייר, 24.5 x 21 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

יעלים, כד, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים ויד, ציור וזיגוג, גובה 26 ס"מ
אוסף יורם סמואל

נוף אנושי

שתי דמויות, כד, "כד וספל", ראשון־לציון
עבודת אבניים ויד, חריטה וזיגוג, גובה 13.5 ס"מ
אוסף ניצה סמואל

חיבוק, מודל לתבנית גבס, גובה 21 ס״מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

נערה, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גובה 23.5 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

אם ותינוק, גובה 31 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

אם ותינוק, גובה 57.5 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

חלוצה, מודל לתבנית הגבס, "כד וספל", ראשון־לציון
פיסול ידני, גובה 27.5 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

חלוצה, "כד וספל", ראשון־לציון
יציקה בתבנית, צביעה וזיגוג, גובה 27 ס"מ
אוסף ניר פלדמן

עיטורים למבנים ארכיטקטונים

1924 תבליטים לעציצי גן גדולים בתערוכת פרחים, אסן, גרמניה
1927 השתתפות בבניית תבליט קיר "אמא אדמה" של וויל לאמרט, אסן, גרמניה
1940 פסלים בבריכת דגים, מועדון עולי גרמניה, ראשון־לציון (לא נשתמרו)
1947 תבליט, חלום יעקב, עבור המוזיאון העירוני, מינכן, גרמניה
1948 תבליטי 12 המזלות, קולנוע קסם, תל־אביב (לא נשתמרו)
1954 תבליט קיר, בית התרבות ע"ש גורדון, רחובות
1956 תבליט קיר, בנק לאומי, רחובות
1959 כיורים לנטילת ידיים, בית הכנסת הישן, אסן, גרמניה
1964 תבליט קיר, בית יד לבנים, ראשון־לציון (תרומת חוה סמואל)
1965 תבליט קיר, בית העם, מושב סתריה
1973 תבליט קיר, כניסה למרתף היקב, ראשון־לציון

"חלום יעקב", תבליט קיר למוזיאון העיר מינכן, "כד וספל", ראשון־לציון, 1947
בלט נמוך, יציקה בתבנית, לפני צביעה וזיגוג, 150 X 75 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

השכלה, תבליט קיר, בית התרבות ע"ש גורדון (כיום אולם מופת), רחובות
ביצוע: "כד וספל", ראשון־לציון, 1954
בלט בינוני, יציקה בתבניות, צביעה וזיגוג, 2.80 X 3.70 מ'
צילום: ניר פלדמן

השכלה, אריח, "כד וספל", ראשון־לציון
בלט נמוך, יציקה בתבניות, צביעה וזיגוג, 15.5 X 19 ס"מ
אוסף ניצה סמואל, צילום: ניר פלדמן

יד לנופלים, תבליט קיר קרמי, בית יד לבנים, ראשון־לציון (תרומת חוה סמואל)
ביצוע: "כד וספל", ראשון־לציון, 1964
בלט בינוני, יציקה בתבניות, צביעה וזיגוג, 2.5 X 3 מ'
צילום: ניר פלדמן, באדיבות "יד לבנים", ראשון־לציון

יד לנופלים, דגם קרמי לתבליט קיר, "כד וספל", ראשון־לציון
בלט נמוך, יציקה בתבנית וצביעה, 25 X 25 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

יד לנופלים, מתווה לתבליט קיר
צבעי מים על נייר, 30 X 24 ס"מ
אוסף מוזיאון ראשון־לציון, באדיבות חגית כוכבא ויורם סמואל

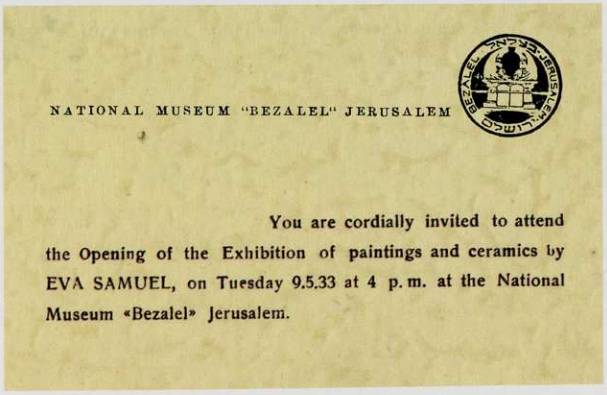
In the 1948, Chava sculptured the ceramic reliefs representing the twelve signs of the zodiac which adorned the stage at the "Kesem" Cinema on Allenby Street in Tel Aviv. This hall served as the first auditorium of the "Knesset" until it moved to Jerusalem in December of 1949. This work brought in more orders for reliefs that still decorate many public and private buildings across the country.

Chava's decorations and glazing of items and tiles are extremely diverse. At times Chava "cuts out" a part of reality surrounding her: a picture of the market, orange picking or seasonal flowers and other times she conducts a dialog with a painting from the history of art.

Chava expressed special interest in ancient ceramics of our area and frequently visited the Rockefeller Museum in Jerusalem. Chava Samuel's ceramic sculptures are a continuance of sculptures from the Israeli period in ancient history and ancient Greece's Tanagra sculptures, which embody musicians and dancers, fishermen and women in the market, horsemen, biblical figures and more.

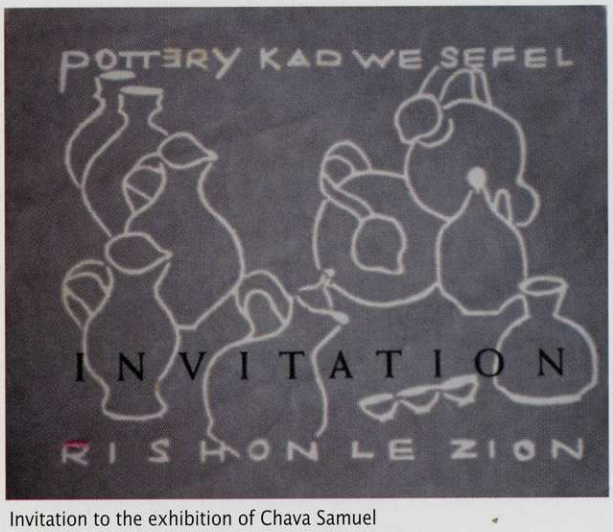
Chava's work is outstanding in the opulence of expression possibilities and artistic techniques, depicted in a multicolored selection of creations. Chava imprinted her work with her personal taste and touch of both mild humor and innocence.

In 1979, after forty five years of successive operation, the "Kad Va'Sefel" workshop shut down and Chava moved to the Tel Ganim neighborhood in south Ramat Gan where she continued to paint and occasionally sculpt in ceramics and more. Chava passed away in 1989.

NATIONAL MUSEUM "BEZALEL" JERUSALEM

You are cordially invited to attend the Opening of the Exhibition of paintings and ceramics by EVA SAMUEL, on Tuesday 9.5.33 at 4 p.m. at the National Museum «Bezalel» Jerusalem.

Invitation to the exhibition of Chava Samuel in "Bezalel", Jerusalem, 1933
Rishon Le-Zion Museum collection, Courtesy of Hagit Kochba and Yoram Samuel

Invitation to the exhibition of Chava Samuel
in Dr. Verner Senator House, Jerusalem, 1935
Collection of Paula Aharonson House

Chava Samuel
A Pioneer of Ceramic Art in Israel
Nir Feldman, Curator of the Exhibition

Chava (Eva) Samuel was born in 1904 in Essen, an industrial city in Germany. For forty years, her father Dr. Salomon Samuel served as Essen's Jewish community's liberal Rabbi and her grandfather was a cantor. Chava absorbed art and Judaism at home from a very early age. Her mother, Anna nee Friedlander, was a painter. Chava's older brother, Ludwig-Eliezer was an economist, her other brother, Hans-Yochanan was an organ player and composer and Chava's sister, Edith, was a doll maker.

In 1913, a large synagogue was built in Essen. Chava participated in the magnificent inauguration celebrations of the new synagogue, something which she later claimed, affected her artistic path. In addition to Judaica items, her creations also include useful and decorative objects, clearly influenced by ancient history. "I began as a continuer of the Mediterranean history, which clearly I came across as a painter. In fact painting is what led me to ceramics." Chava Samuel said.

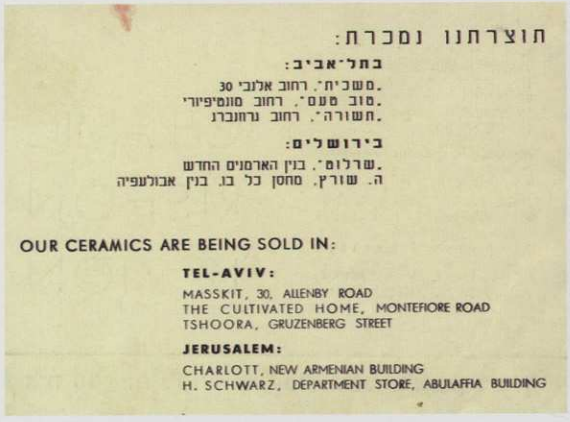
Chava learned sketching, painting, graphics and woodcut in Essen's School of Applied Arts. She later studied and worked in the Worpswede artists' village, where she was exposed to the novel concepts of Bauhaus that believed in seeing applied art as an integral part of all art. Inspired by these ideas, she decided to study ceramic art in order to acquire a profession.

In 1932 Chava immigrated to the land of Israel and together with Engineer Itzhak Reich, an amateur ceramics artist who understood a bit about building ceramic kilns, she established in Jerusalem the first ceramics workshopin the new settlement called "HaYotzer".

In 1934, together with Paula Aharonson, she established the "Kad Va'Sefel" workshop in Rishon Le-Zion. That same year they were joined at the workshop by two students – Mira Liebes and Hadassah Ofenbacher. The structure of the "Kad Va'sefel" workshop, which was situated at the edge of the settlement, still stands chimney less, on the corner of Meirovich and Yudilovich streets.

In 1948 the "Kad Va'sefel" workshop became exclusively owned by Chava Samuel who in addition to pottery, continued sculpting as well as creating decorated tiles and decorative – architectural ceramics, drawing and graphics. She exhibited solo shows of her painting and ceramic works and also participated in group shows where she won first prize three times. The products of "Kad Va'Sefel" were sold in "Wizo" and "Maskit" stores and in other selected shops across the country.

During the War of Independence, Chava designed Rishon Le-Zion's "armored car stamp" intended for sending mail in armored and secured vehicles. The stamp was used from the 5th of April until the 6th of May, 1948.

תוצרתנו נמכרת:

בתל־אביב:

"משכית", רחוב אלנבי 30.
"טוב טעם", רחוב מונטיפיורי.
"תשורה", רחוב גרוזנברג.

בירושלים:

"שרלוט", בנין הארמנים החדש
ה. שורץ, מחסן כל בו, בנין אבולעפיה

OUR CERAMICS ARE BEING SOLD IN:

TEL-AVIV:

MASSKIT, 30, ALLENBY ROAD
THE CULTIVATED HOME, MONTEFIORE ROAD
TSHOORA, GRUZENBERG STREET

JERUSALEM:

CHARLOTT, NEW ARMENIAN BUILDING
H. SCHWARZ, DEPARTMENT STORE, ABULAFFIA BUILDING

Brochure for "Kad Va'sefel", Rishon Le-Zion, 1950's
Collection of Paula Aharonson House, Tel-Aviv

Chava Samuel at the Museum of Rishon Le-Zion

Yona Shapira, Museum Curator

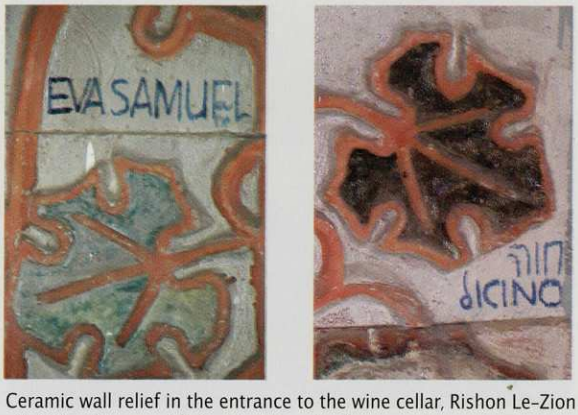
It is a great privilege for Rishon Le-Zion to have had an artist of Chava Samuel's standard living and creating here for most of her life. Chava Samuel was the first ceramic artist in the Jewish settlement who created artifacts and sculptures with local materials, using decorations that expressed her rich cultural heritage and her encounter with contemporary and historic Israel. Her personal independence was expressed in her innovative foundation of a workshop that continued to remain active for dozens of years. As a museum that displays the history of the of Rishon Le-Zion, hosting an exhibition of her work, allows us to highlight a different and imperative view of the city's life which expresses the individual's artistic work that was also inspired by local surroundings.

Chava Samuel immigrated to the land of Israel from Essen, Germany in 1932 and settled down in Rishon Le-Zion in 1934. The days were those of the Fifth "Aliyah", which brought many jews from Germany to Israel due to Hitler's rise to government. These immigrants contributed a great deal to the local development in terms of industry, commerce, medicine, culture and art.

There were a number of artists in the Samuel family. Chava's mother, Anna, was a painter, her brother Hans-Yochanan was an organ player, pianist and composer and her sister Edith was an artist and innovative Israeli folklore doll maker. Hans and Edith followed Chava to the land of Israel, settled down and created in Rishon Le-Zion.

The Samuel family later deposited different works from Chava and Edith Samuel's estate, including dolls made by Edith and painting and ceramic works created by Chava to be kept at the Museum of Rishon Le-Zion. Some of Edith's folklore dolls have been on display at the Museum as part of different exhibitions and were even loaned out to other exhibitions. A collection of Chava's ceramics has thus far not been on display at the Museum. The exhibition's curator, Nir Feldman, a researcher, curator and lecturer on the history of photography, graphics and decorative art in the land of Israel, worked hard to find more of Chava Samuel's work from across the world.

Displaying a comprehensive exhibition of Chava Samuel's work, more than twenty years after her passing away and forty three years after her ceramic art showed in a retrospective exhibition, is a precious opportunity for the Museum. We hope this exhibition, which is a significant commemoration of Chava Samuel's artistic creation, emphasizes her originality and influence on Israeli ceramic art as well as a point of interest for Israeli art lovers.

Ceramic wall relief in the entrance to the wine cellar, Rishon Le-Zion
"Kad Va'sefel", 1973, Rishon Le-Zion (details)
Photograph: Nir Feldman, Courtesy of Carmel Winery, Rishon Le-Zion

A word from the Mayor

Dear residents and visitors,

We are delighted to invite you to visit the Museum of Rishon Le-Zion and enjoy the works of Chava Samuel who was one of Israel's leading ceramic artists and spent most of her life in Rishon Le-Zion.

Chava Samuel worked and created in Rishon Le-Zion for forty five years (1934-1979) at the "Kad Va'Sefel" workshop, which she co-founded. Two of her large wall reliefs can be seen at "Beit Yad Lebanim" and the "Carmel" winery.

In 1948 (during the War of Independence), Chava Samuel designed a postal stamp for the Rishon Le-Zion Local Council – the "armored car stamp". The stamp was intended to fund transferring mail in armored vehicles on the bypassing lane of the "safety road" from Rishon Le-Zion to Tel-Aviv and back.

The exhibition displays many of her works originating from different collections across the country and the world, some presented to the public for the first time.

Dov Zur
Mayor of Rishon Le-Zion

Ceramic wall relief in the entrance to the wine cellar, Rishon Le-Zion
"Kad Va'sefel", 1973, Rishon Le-Zion (detail)
Photograph: Nir Feldman, Courtesy of Carmel Winery, Rishon Le-Zion

Director of the Authority for Performing Arts, Productions and Heritage: Gilad Weiss
Former Museum Director: the late Rafi Galante R.I.P
Supervising Curator: Yona Shapira

The Exhibition

Curator: Nir Feldman
Museum Collection manager: Adi Rubin
Restoration: Miriam Azov
Design and Production: Tukan Studio
Administrative Coordination: Levana Cohen, Simcha Snir

The Catalog

Research and article: Nir Feldman
Introduction and Editing: Yona Shapira
Archival documentation: Adi Rubin
Linguistic editing: Tirza Haviv Green
Studio Photographs: Ran Erde
Design: Rachel Goldfeld
Production: Dali Advertising

We thank everyone that advised, donated and loaned exhibits to the exhibition:
Israel Museum, Jerusalem I Keren Hayesod United Israel Appeal, Jerusalem
Israel Antiquities Authority, Jerusalem I Association of Israelis of Central European Origin, Tel Aviv
Old Synagogue, Essen, Germany I Paula Aharonson House, Tel Aviv
Dr. Mordechai (Morale) Bar-On I Hagit Kochba I Dr. Gideon and Devora Levav
Prof. Yehuda and Esther Liebes I Adv. Yoram Samuel I Nitsa Samuel
Prof. Tamar and Architect Ulrik Plesner I Zev Radovan I Prof. Avraham Ronen

© All rights reserved to the Museum of Rishon Le-Zion
March 2011
The Museum is supported by the Ministry of Culture and Sports – Culture Administration

Chava Samuel

A Pioneer of Ceramic Art in Israel

Front page: Door sign, Eva Samuel, "Kad Va'sefel", Rishon Le-Zion
Glazed tile, 9 x 4.5 cm.
Rishon Le-Zion Museum collection, Courtesy of Hagit Kochba and Yoram Samuel

Museum of Rishon Le-Zion

Open:
Sun. Tues. Wed. Thuts. 09:00-14:00
Mon. 09:00-13:00, 16:00-19:00
1st Sat. of calendar month 10:00-14:00

Tel: 03-9598890
Fax: 03-9676934
www.rishonlezion-museum.org.il

Adress:
2 Ahad Ha-Am St.

Letters:
Museum of Rishon Le-Zion
Municipality of Rishon Le-Zion
20 Ha'carmel St. Rishon Le-Zion 75264

Chava Samuel

A Pioneer of Ceramic Art in Israel

Museum of Rishon Le-Zion
מוזיאון ראשון־לציון